

ADDICTOLOGIA HUNGARICA

ADDIKTOLÓGIA

2005. IV. évfolyam 1. szám

TARTALOM

TABLE of CONTENTS

SZERKESZTŐSÉGI KÖZLEMÉNY	EDITORIAL PAPERS
Előszó	Introduction
5	
EREDETI KÖZLEMÉNYEK	ORIGINAL PAPERS
<i>Brassai László – Pikó Bettina</i> Szerhasználat és családi tényezők vizsgálata középiskolásoknál	Study of substance use and familial influences among high school students
7	
<i>Gyarmathy V. Anna – Rácz József – Alan Neagius – Ujhelyi Eszter</i> A HIV- és hepatitis-prevenció sürgető szükségessége a magyarországi drogterápiás programok keretében	Drug treatment programs in Hungary and the urgent need for HIV and hepatitis prevention
29	
SZEMLE	REVIEW
<i>Grynaeus Tamás</i> A kender a középkori és mai magyarság gyógyító- és növényismeretében	
45	
<i>Björn Hibell – Barbro Andersson – Thoruddur Bjarnasson – Salme Ahlström – Olga Balakireva – Anna Kokkevi – Mark Morgan</i> The ESPAD Report 2003. Alkohol és egyéb drogfogyasztás 35 európai ország diákjai körében	
52	
<i>Buda Béla</i> A legális és illegális szerhasználat integrált szemléletű kezelésének aktualitása és indokai	
65	
<i>Buda Béla</i> Drogmegelőzés. Szándékok, dilemmák és perspektívák	
73	
<i>Rácz József</i> Az „elterelésről”. Szakirodalmi összegzés	
89	
KÖNYVREFERÁTUMOK	BOOK REVIEWS
	<i>Buda Béla</i> B. Broers et al. (Hrsg.): Drogenabhängig-keit. Geläufige somatische Probleme
103	

	<i>Buda Béla</i>	
105	Björn Hibell et al.: The ESPAD Report 2003. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries	
107	Fekete Sándor – Osváth Péter: Az öngyilkosság. Az öröklődéstől a kultúráig	
110	Michael Marmot: Status Syndrome. How Your Social Standing Directly Affects Your Health and Life Expectancy	
116	Stephen Linstead (ed.): Text/Work. Representing Organization and Organizing Representation	
118	Nancy Harding: The Social Construction of Management. Texts and Identities	
	<i>Kelemen Gábor</i>	
121	Keith Humphreys: Circles of Recovery: Self-Help Organizations for Addictions	
	<i>Buda Béla</i>	
125	Szapu Magda: A zűrkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák	
128	Szapu Magda (szerk.): Ifjúsági „szubkultúrák”. Tanulmánykötet	
	<i>Kelemen Gábor</i>	
131	Jeffrey D. Roth: Group Psychotherapy and Recovery from Addiction	
134	Jan Lees – Nick Manning – Diana Menzies – Nicola Morant (eds.): A Culture of Enquiry: Research Evidence and the Therapeutic Community	
	<i>Madácsy József</i>	
137	Olson, R. P. (ed.): Religious Theories of Personality and Psychotherapy. East Meets West	
Szerzőinknek	141	Instructions for Authors
Lektoroknak	144	Instructions for reviewers
Szerzőinkről	145	Author Index

INDEXED BY:

Sociological Abstracts, Social Services Abstracts, Worldwide Political Science Abstracts and Linguistics and Language Behavior Abstracts

A KENDER A KÖZÉPKORI ÉS MAI MAGYARSÁG GYÓGYÍTÓ ÉS NÖVÉNYISMERETÉBEN

Grynaeus Tamás

A pazyriki kurgánban talált leletegyüttest (kis sátor, edényben megpörköltödött kendermagvak) gyakran tekintik a narkotikumfogyasztás korai emlékének, és ezt a magyarsággal is kapcsolatba hozzák. Valójában időben és térben nagyon messze esik tőlünk (Altaj, Kr. e. 530 körül), egészen más kultúra (szkíta) és europid népesség hagyatéka, így nagyon nehéz lenne kapcsolatát az (elő)magyarsággal igazolni. Meggondolandó az is, hogy előkelő sírjában találták, köznépi, általános elterjedtsége nem bizonyított. Elvben még az is lehetséges, hogy táplálékként vagy csemegeként használták; narkotikumhasználatnak semmiféle írott emléke vagy erre utaló följegyzés nincs sem itt, ebből a korból, sem később, az elő-, illetve honfoglaló magyarságról.

Roska – Classenra hivatkozva¹ – azt írja, hogy a kendert Kelet-Európába a bronzkorban „valamely finn–török–mongol eredetű nép hozta be”.² A 'kender' szó a magyar nyelv ún. bolgár–török jövevényszavai közé tartozik, tehát már a honfoglalás előtt ismert volt.

	Kender-, lentermelés és -feldolgozás régészeti és okleveles adatai		
Év, sz.	Lelet, helynév, egyéb említés	Helység	Megye
5–6. sz.	lenvászon	Vörs	Veszprém
6–8. sz.	lenfonal, -vászon	Jutas	Veszprém
8. sz.	lenvászon	Szebény	Baranya
8. sz.	lenvászon	Kiszombor	Csanád
7–9. sz.	kendermag	Fonyód	Somogy
9. sz.	lenfonal	Sopronkőhida	Sopron
9. sz.	lenrostok	Mikuléice	Morva vgy.
9–11. sz.	kendermag	Visegrád	Pilis
10–13. sz.	lenmag	Fonyód	Somogy
10. sz.	lenvászon	Szabadkígyós	Békés

1 Classen 1912: 25.

2 Roska 1927: II. 17.

	Kender-, lentermelés és -feldolgozás régészeti és okleveles adatai		
10. sz.	lenvászon	Letkés	Hont
10. sz.	lencérna, -vászon	Madaras	Bodrog
11. sz.	kendercérna, -vászon	Vajdahunyad	Hunyad
11–12. sz.	lenvászon	Pusztasz.lászló	Zala
10–16. sz.	lenmag	Szentkirály	Pest
10–16. sz.	kender	Szentkirály	Pest
11–18. sz.	kendermag	Sopronhorpács	Sopron
1192	Kenderez	Szond	Bács
1230	Kendurothoy	Szond	Bács
1239	Lenozou	Csertőháza	Fejér
1251	Kenderereth	Kapi	Győr
1257	Kenderhelfew	Somlyó	Kraszna
1261	Kendurathouhata	Nána	Heves
1262	Kendurasztou	Gődényháza	Ugocsa
1293	Kenderatov	Halásztelek	Nagysziget
1301	locus Kenderattou	Gyógy	Hont
1320	aqua,que vocatur Quenderes	Gyarak	Bihar
1328	Kendertow	Kendertó	Fejér
1324	Kenderusweulgh	Légen	Kolozs
1325	Mathekenderhele	Écs	Győr
1329	rivulus in quo canapas madidare solent	Nyavalyád	Baranya
1338	rivus Kenduraga	Balony	Győr
1350	p. Kendurmezeu	Bányika	Doboka
1356	p. Kenderes	Kéregyház	Heves
1389	Kenderereth	Kapi	Győr
1390	Kenderhelyfew	Somlyó	Kraszna
1399	Kenderes	Egyházasbást	Gömör
14. sz.	kendermag	Buda, Dísz tér	
14–15. sz.	lenvászon	Ópusztaszer	Csongrád
14–15. sz.	kenderfonal, -vászon	Kiskunfélegyháza	Csongrád
14–16. sz.	kenderfonal, -vászon	Bátmonostor	Bodrog
1450	Kenderatto	Szond	Bács
15–16. sz.	lenmag	Nagyvázsony	Veszprém
1522 k.	Kenderatho	Vaja	Szabolcs
1550	Kenderföld	Hanva	Gömör
1570	stagnum Kenderatato	Rákóc	Ugocsa
1572	Kenderfeld	Alsóvály	Gömör
1580	Kender fold	Tiszaújhely	Ugocsa
1582	Kenderkewlew	Lekenye	Gömör
1613	Kenderfeöld	Jánosi	Gömör
1620	Kender aztato patakia	Tiszaújhely	Ugocsa
1625	terra cannabea	Jánosi	Gömör

	Kender-, lentermelés és -feldolgozás régészeti és okleveles adatai		
1626	az kender oztonal	Csetnek	Gömör
17. sz. 1. fele	Kender föld sor	Berzéte	Gömör
1679	Kenderföld	Lászlófalva	Gömör
1680	Kender szeg	Tiszaújlak	Ugocsa
1689	Kender földben	Baraca	Gömör
1693	Kenderföldek	Krasznahorka	Gömör
1699	Kender sor	Hubó	Gömör
1714	Kenderasztato szortja	Verbóc	Ugocsa

A régészeti³ és azokat kiegészítő okleveles adatokból láthatjuk, hogy a korai vas-kortól kezdve a népvándorlás korán át a 17. század közepéig (s onnan napjainkig) a Kárpát-medence népei, magyarsága ismerte, termelte és használta a kendert – *rostonövényként*: vászon, s abból készült ruhaneműk, valamint kötél előállítására. (A hálók anyagáról ebből a korból nincs biztos adatunk.) A kiemelt adatok egyértelműen utalnak a kender rostonövényként való fölhasználására (kenderáztatás). A meghatározott régészeti leletek mindegyike *Cannabis sativa*.

A 'kender' szó egyéb írott forrásainkban a legkorábbi, 1395 körül készült ún. Besztercei szójegyzéktől (B.) kezdve folyamatosan megtalálható. Néhány példa 16. századi írott emlékeinkből:

Az ún. *Fuchsius glosszáiban*⁴ (16. sz.) ezt olvassuk: „[...] mál'ua kerek virágha [...] napra nesző, mint az kendör [...] az maghas kendörnek [...]”

Melius Herbariumában (1578): „Egyik vadkender, másik szelíd kerti kender” = *Cannabis sativa* ssp. *Spontanea*, illetve *C. sativa* ssp. *sativa*.⁵ „Keveset enni jó a kendermagban [...] Ha a magvát megtöröd, tejbe szűröd, úgy iszod, *szomjúságot* megállat [...] A levele míg zöld, köszvént is jó véle kötözni.”

Az 1593. évi Lencsés-féle *Ars medica* sebkezelésre, ízületi betegségek gyógyítására, „filben való féreg” ellen és „*álmhozó*”-nak javallja a kendert, illetve a kendermag olaját.⁶

A 17. századi kéziratos orvosló könyvekben⁷ számos esetben találkozunk a

3 Hartványi et al. 1967; 1973; Skoflek (Sümege-Sarvaly 16. sz.) 1984. Utóbbi két műben nincs kender-adat.

4 Iványi 1935.

5 Melius 1578, 162.

6 Szabó T. Attila Gramma 3.1, Bio Tár Electronic, 2000.

7 Hoffmann G. (szerk.) 1989, Medicusi és borbélyi mesterség. Az idézett művek (a számok a receptek számai):

A: *Medicinae Variæ*, 1603 körül.

B: Máriássy János: Egy néhány rendbeli lóorvosságok és más orvosságok, 1614–1635 k.

C: Török János: Orvoskönyv lovak orvoslása, 1619 előtt.

D: Szentgyörgyi János: Testi orvosságok könyve, 1619 k.

kender illetve a kendermag gyógyító fölhasználásával. Következétesen három javallat szerepel e művekben:

– megfőzött kender zöldje illetve fürdője ízületi betegségek esetén;⁸

– lovak keheességének gyógyítására;⁹

– sebre, gyulladt bőrterületre (orbánc), kígyó-, kutyamarásra.¹⁰

Ezek közül tudatállapotot módosítónak tartható javallatok:

– fájdalomcsillapításra (fejfájás);¹¹

– altató:¹² „kender magot ha meg-főzöd [...] ha ki nem alhatik, es benne eszik, jól alhatik utána”;

– szomjúságérzés csökkentésére.¹³

– Egyetlen adat van pörkölt kendermag füstjének beszívására, erős fogfájás esetén:¹⁴ „Az igen fájó fogú emberről. Végy egy fél marok kendermagot, egy új csuprot, abban vesd bele az kendermagot; végy az révhelyből három apró köveket, mint egy-egy tyúkmony [tojás], akkorákat. Vesd az tűzben, hadd tüzesüljön meg, egyenként vesd az csuporban, és mosd meg az szájadat, és táts fel az szájadat, hadd menjen az szájadban az füst, az három tüzes köv [sic!] egyenként egymás után legyen [egymás után vesse ezt is a csuporba].”¹⁵

– Egy 18. századi gelencei orvoslőkönyv¹⁶ csonttörés esetén (36. rp.) ajánl kendermagtejet, illetve annak ecetes kivonatát: „az kinek keze és lába kimarul” (175. rp.), illetve „dagadott lábrol” (186. rp.).

Recens adatok (ahol meghatározás történt, mindenütt *Cannabis sativáról* van szó):

– Csorváson és Orosházán „csúz”, „reuma” ellen készítenek virágos kenderből kenderfürdőt: „megfürdöztem vagy háromszor kenderfürdőben”;

– Békéscsabán giliztás disznónak adnak kendermagot,¹⁷ Erdélyben hasonlóan állatoknak hashajtóként;¹⁸

K: Becskereki Váradi Szabó György: Medicusi és borbélyi mesterség, 1698–1703.

L: Gyógyszerek I., 17. sz.

N: Orvosságoknak rendszedése, 17. sz.

O: Orvskönyv némely füveknek hasznáról, 17. sz.

8 A 669, K 1327; vö. a fentebbi Melius-idézettel!

9 A 313, 661, B 3, K 389.

10 C 245, K 996, L 149, N 83, O 267.

11 D154.

12 O 267.

13 K 999, 1220; vö. a fentebbi Melius-féle javallattal.

14 K 115.

15 Román adat szerint fejfájás esetén kendermaggal füstölik a beteget (Butură 1979: 72.).

16 Halászné Zelnik K. 1992: 14.

17 Grynacus 1963/64, 391/233. sz.; Oláh A. 1987: 80, 124.

18 Szabó A. – Péntek J. 1976: 55.

– Gyimesben és Csíkszentdomokoson „magját” (kenderpolyva, sóval keverve) juhoknak adják májmételey, kendermagot „sárvíz” ellen;¹⁹

– Mórahalmon a hasmenést vadkender (? , meghatározás nem történt) leveléből főzött teával kezelik;²⁰

– a kárpátaljai Rát községben (Ung vm.) az asthmás köhögést kendervirágból főzött teával kezelték²¹ (vö. fentebb és Csíkszentdomokoson: kehes ló gyógyítására);

– a Borsa völgyében a kender magját füstölésre használják poloska ellen.²²

Nincs viszont adat Szegedről²³, Göcsej és Hetésből²⁴, Tápéról²⁵, Baja környékéről²⁶, Detrehemtelepről²⁷, Gyimesbükkről²⁸, Kalotaszegről²⁹, Gömör megye déli részéről³⁰, a taranyi cigányoktól³¹, Áj- és Falucskából³², Székelyvarságról³³, Kápolnásfaluról és Szentegyházáról³⁴, a felső-Kiskunságból³⁵, Szeged-Fehértóról³⁶ a rendelkezésünkre álló recens gyűjtésekben. Gunda Béla a magyar nép használta hallucinogén anyagok között felsorolja ugyan a kendert (*C. sativa!*), de csak ennyit ír róla: „magjának fogyasztásától a leány megálmodja, hogy kihez megy férjhez”.³⁷ (Ez aligha tekinthető hallucinogén hatásnak!)

A bukovinai székelyek (Hadikfalva, Andrásfalva, Istensegítség) a magvas kendert *halándornak* nevezik (ugyanígy az al-dunai székely nyelvjárásban is; változatai Kalotaszegen ismertek, a *Székely nyelvfeldrajzi szótár* nem említi), az ebből kivert mag illetve az olajútás után maradt kendermagpogácsa a gyerekek kedvelt csemegeje volt, olajával böjtben főztek, mécsesben égették. Az avas kendermagolajat pántlikagilisza ellen használták. Megfigyelték, hogy kendermagtól *nagyon tojtak a*

19 Kóczianet al. 1976: 33.; Pálfalvi i. m.

20 Ifj. Lele J. 1995: 88.

21 Kótyuk 2000: 69.

22 Vajkai 1943: 64.

23 Kovács 1901.

24 Gönczi 1914.

25 Grynaeus 1971.

26 Grynaeus 1974.

27 Keszeg 1981.

28 Rab–Tankó–Tankó 1981.

29 Vasas 1985.

30 Zsupos 1987.

31 Kóczian 1988.

32 Kóczian – Szabó L. 1990.

33 Mészáros 1998.

34 Frenzl 2001.

35 Koltay 2002.

36 Grynaeus 2002.

37 Gunda Agria 1990: 24, 180.

